

והנה בוהר הקדוש (ח"ג ה.) הקשה, בר נש דעבר על פקודא דמאריה, על פקודא דאורייתא, ותב לקמי דמאריה – במאן אנפין יקום קמיה, הא ודאי ברוח תבירא ברוח עציב אן הוא שמחה אן הוא רננה? ותיריך דהכהנים והלויים משלימים בעדו. ע"כ. ולפי האמור תובן קושית הזוה"ק ביותר, דתפילה היא במקום קרבן, וכמו בקרבן אונן אינו משלח קרבנותיו, וזה דכתיב ביה (איכה ג): מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו – איך יבוא להתפלל ולבקש רחמים על עצמו. ולפי זה שפיר יובן הסלקא-דעתך לדמות שבירת הלב באדם לשבור בבהמה, שגם זה נחשב חסרון בצורתו – על זה באה ההבטחה שאעפ"כ 'אלקים לא תבוה' ותפילתו מתקבלת אף שקרבן אונן אינו מתקבל... (שם משמואל אמור תרע"ב).

דף טז

'את ופלניא...' – התובע והנתבע (נמוקי יוסף).

'זימנא בתר זימנא דכתיב קראו שם, פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד'. הנמוקי-יוסף מפרש, כך אמר הנביא: אל ישמח מלך מצרים ממה שנבוכדנצר נתן לו זמן להלחם עמו פלוני ולא בא, שאעפ"י שהעביר המועד – עוד יבוא. וכן היה, שנפלו בידו בזמן שני. נמצא שדרך המלכים להאריך זמנם, וכל שכן ישראל שדרכיהם דרכי נועם, יש להם להאריך אפם ולא לגדות מיד כשלא בא במועד שנקבע בתחילה אלא יתנו לו זמן נוסף (וע"ע בריטב"א).

'זמנלן דאי מתפקר בשליחא דבי דינא ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא, דכתיב העיני האנשים ההם תנקר'. לפי פשוטו שעל עצמם אמרו כן כאדם התולה קללתו בחברו, אין בדבריהם משמעות של חוצפה ולא לשון הרע. ונראה שפירשו בגמרא שנתכוונו על משה אלא שכינה הכתוב 'האנשים ההם' כאילו אמרו כן על אחרים. וזהו שנאמר ויחר למשה – כי קללורו בניקור העין (עפ"י נמוקי יוסף; מהרש"א. וע"ע רש"ש).

'דהכי סברא דגברא רבה' – כך דעתו של פלוני הרב לגדותך. שאם לא יאמר כן השליח אין להאשים את זה שלא חש לדבריו לפי שסובר שאומר השליח מדעתו (נמוקי יוסף).

'אורו מרוז... ארו ארו... בד' מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז' – לכך אין כתוב ותשר דבורה לה' כמו בשירת הים ובשירת דוד, אלא ותשר דבורה סתם – כי אין הקב"ה מייחד שמו על הקללה. [ועוד לפי שנסתלקה ממנה שכינה באמצע השירה, כמו שאמרו בפסחים ס:]. (עפ"י משך חכמה הפטרת בשלח).

'זמנלן דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה...' –

'... וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות, והוא שיהיה קול שאינו פוסק כמו שביארנו, ולא יהיו אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה. וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו בפניו. וכן יש לדיין תמיד להפקיר ממון שיש לו בעלים ומאבד ונותן כפי מה שיראה לגדור פרצות הדת ולחזק

הבדק או לקנוס אלם זה, והרי הוא אומר בעזרא וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו – מכאן שהפקד בית דין הפקר.

וכן יש לדיין לנדות ולהחרים מי שאינו בן נידוי כדי לגדור פרץ כפי מה שיראה לו והשעה צריכה לכך, ויאמר שנידוהו והחרימהו על דעתו ויפרסם חטאו ברבים שנאמר אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו אורו וישביה כי לא באו לעזרת ה'.

וכן יש לדיין לעשות מריבה עם הראוי לריב עמו ולקללו ולהכותו ולתלוש שערו ולהשביע באלקים בעל כרחו שלא יעשה או שלא עשה שנאמר ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלקים.

וכן יש לו לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים ולדחוף ולסחוב על הארץ שנאמר הן למות הן לשרושי הן לענש נכנסים ולאסורין.

כל אלו הדברים לפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה. ובכל יהיו מעשיו לשם שמים ואל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו שהרי הוא דוחה את לא תעשה של דבריהם וכל שכן כבוד בני אברהם יצחק ויעקב המחזיקין בתורת האמת שיהיה זהיר שלא יהרס כבודם, אלא להוסיף בכבוד המקום בלבד, שכל המבזה את התורה גופו מחולל על הבריות והמכבד את התורה גופו מכובד על הבריות, ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חוקיה ומשפטיה' (לשון הרמב"ם הל' סנהדרין פכ"ד).

'כל אחד ואחד מיפר חלקו'. משמע מלשון זו שהיתר הנידוי נחלק לחלקים, ואין צריך שיהיו השלשה נוכחים יחדיו בשעת ההתרה, אעפ"י שבנידוי היו יחדיו. וכן יש לדייק ממה שאמרו 'מת אחד מן התלמידים' – הא הלך למדינת הים, מיפר אעפ"י שאינם ביחד (עפ"י ראב"ד, רא"ש ונמו"י).

'ואין נזיפה פחות מז' ימים... שוב פעם אחת גזר רבי... שלח ליה: תא...'

זו לשון הרא"ש: 'ולא נתברר לי מהו ענין נזיפה, אם הוא כעין נידוי או לא; לפי שאנו רואין הא דאמר בתענית (יב): בשאלת שלום שבין אדם לחבירו כבני אדם הנזופים למקום, וכן בחולין (קלג). 'זליקריין לרבא נוזף היה' – אלמא איכא בנזיפה מניעת הדבור ומניעת שלום, ואיני מוצא על שאר הדינין מהו, ואפילו יש לומר שאני נוזף לשמים דחמיר מ"מ מנזיפתו של רבי חייא למדנו שלא בא לבית מדרשו של רבי ל' יום אלא מלמד היה לרב בביתו, והכי איתא בירושלמי...

ודומה שהוא ענין הכלמה כדכתיב הלא תכלם שבעת ימים, כאדם שהוא מוכלם ועומד בביתו ומתחבא מבני אדם ואינו מראה פנים למי שהוא נכלם ממנו, ואינו עומד בגלוי הראש, שנכלם אצלו וממעט בדיבורו ובשחוקו וממעט בעיסקא כמי שהוא מרוחק מגדול ממנו, וצריך שיצטער בעצמו לעיני רואין אבל ריחוק בני אדם ממנו לא, ולא באכילה ולא בשתיה ולא בישיבה ולא בשאלת שלום ולא בעטיפה ולא בגיהוץ ותספורת ולא בנעילת הסנדל – לא מצינו לו איסור. ודומה שהנזיפה אינה צריכה היתר, שלא מצינו לבר קפרא ולמר עוקבא שהותרו. והא דשלח ליה רבי לר' חייא תא, לא מפני שצריך להתרה אלא להודיע שמקצת היום ככולו, ועוד משום חיבתו של רבי חייא שהיה מתאוה לראותו. והנזיפה אינה צריכה פיוס אלא שהנזיפה שהן נוהגין בעצמם היא עיקר הפיוס' (לשון הרא"ש).

ע"ע בלקט שיחות מוסר לגרי"א שר ח"ב עמ' רמח.

'אמר ליה לאבוה...'. פרש"י: לפי תומו, ולא משום לישנא בישא. ודאי אף לפי תומו אסור לספר לשון הרע הגם שאינו מדבר מתוך שנאה או כדי לעורר עליו מדנים, וכוונת רש"י שרבי שמעון ברבי לא

העלה על דעתו בשעת מעשה שמספר בגנותו של חברו. ועוד אפשר לפרש שבר קפרא אמר דבריו בפני שלשה אנשים והרי עומד הדבר להתפרסם, ויש צד לומר [דלא כמהרש"ל] שבאופן כזה אין איסור לגלות הדבר כל שאינו מכויין משום לשון הרע אלא לפי תומו. ורבי שהאמין לבנו על מה שאמר בר קפרא, לא מפני שמוותר להאמין לכל המסיח לפי תומו, אלא אפשר שהיה בנו נאמן עליו כבי תרי. ועוד אפשר שלא האמינו בהחלט אלא שאמר לבר קפרא 'איני מכירך מעולם' כדי לבדוק אם הדבר אמת שאמר כן, שאם ישתוק בר קפרא – הרי שהדבר אמת, ואם יכחיש – לא יענישנו (עפ"י חפץ חיים הלכות לשון הרע ז, ט בבאר מים חיים אות יח. וע"ש ב, ג בבאמ"ח ו).

'מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר'. וכן אמרו (בפסחים קיב.) אל תשב בגבהה של עיר ותשנה. ואף על פי שאמרו (בנדרים פא.) 'הזהרו (שלא תלמדו תורה אלא) בתבורה' וכן בכמה מקומות – היינו כשלומד עמהם, אבל כשאינו לומד עם אחרים, טוב ללמוד במקום שאין שם בני אדם (עפ"י צדקת הצדיק כה).

(ע"ב) זרבי חייא האי 'חמוקי ירכיך' מאי עביד לה – מוקי לה בצדקה ובגמילות חסדים – שכן תחילתו של הפסוק מה יפו פעמיך ברגלים בת נדיב דהיינו נודבי צדקה ועושים גמילות חסדים (מהרש"א). ורבי דרש על לימוד תורה מפני המשך הפסוק כמו חלאים – הם תלמידי חכמים שסתמם חולים הם (כמו שאמרו בנדרים מט. – עפ"י רבנו חננאל).

'אמר לו הקב"ה לדוד: דוד, שירה אתה אומר על מפלתו של שאול?...'.
 'ודאי היה דוד מצטער על מותו של שאול כמבואר בכתוב אלא היה סבור שחייב גם לומר שירה על חלק השלוח שהגיע אליו וכדאמר (ברכות נ"ט ב') מת אביו והוא יורשו, בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב והמטיב. והקב"ה אמר לו ששגה בזה דהכא אין לערב שום שמחה משום גודל הצרה, ועוד דהתם הוא מברך על הנכסים שאפשר שימות אביו עני, אבל הכא עיקר השירה על מיתתו, ואמר לו הקב"ה אלמלי כו' ואין כאן שמחה לפני אלא גזירה היא מלפני, ואפשר שאין כאן חטא אלא שגגה בדין, וניחא קושית תו' יומא כ"ב ב' ד"ה והאמר' (מתוך חזון איש סוף חלק או"ח, העתקה מגליונות החומש).

ונאם הגבר הקם על... שהקים עולה של תשובה. יש לפרש מלשון 'עול' וקושי [ובמדרש (תנחומא קרח יב, ועוד) דרשו גם 'שהקים עולה של תורה'], שבכך שפתח והראה דרך תשובה (ערש"י) היקל כביכול את הקושי של עשיית התשובה, ופתח ושחרר את מוסרות ה'עול' של התשובה.
 [מבואר בספרים שהגם שקדמו לדוד עושי תשובה כגון אדם הראשון וקין ועוד, תשובת דוד היא תשובה עילאה, תשובה מאהבה. ויש לדרוש לפי"ז שהקים את עליית התשובה, כלומר את התשובה המעולה העליונה. וכן הקימה מבחינת 'עול' – תשובה מיראה ומכורה, לבחינת רצון ואהבה. ובכך הוא 'הוקם על' – יותר מצדיק מעיקרו, שהרי בתשובה מאהבה הודונות נהפכים לזכויות. שמעתי. וע' חשבה לטובה (לרה"ק מאלכסנדר) עמ' 70; רסיסי לילה מז, עמ' 99].

'כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת'. ערש"י. והערוך (עדן א) פירש: 'כשהיה מתעסק בתורה עדן עצמו עד שמתרכך בשרו כתולעת שתהא דעתו מיושבת עליו, וכשיוצא למלחמה מתקשה כעץ. כל מידה עושה בשעת הצורך'.

'ככתבם וכלשונם'

'מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר' –

אחר חטא אדם הראשון, כשנתערבו הטוב והרע, אי אפשר להשיג דרגת לשמה אלא בהצנע לכת כדי שלא יתגאה – 'מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר'.

אך גם בהצנע לכת, אם מרגיש האדם שעושה בזה דבר גדול, הרי הוא מתגאה בלבבו, ועדיין אין זו בחינת לשמה אשר רק בה זוכה לעולם הבא (כמבואר בפירוש המשניות לרמב"ם סוף מסכת מכות). רק אם ילחם ויתגבר על יצרו עד הקצה האחרון, יבחין כי כל מה שהוא עושה הוא פשוט מאוד בתכלית הפשטות, ואדרבא, יצטער אשר נקודת בחירתו נמוכה כל כך עד שהגיע יצרו להסיתו בדבר כזה; זוהי דרגת 'לשמה' שזוכה בה לעולם הבא.

בירושלמי תענית (א,ד) מובא מעשה נפלא על איש ששמו פנטקקה, שהיה מפורסם כחוטא (וגם פירוש שמו בלשון יוונית 'חמש עבירות'), והיה שומר בית הזונות שבעיר. היתה שנת בצורת, והראו לו לר' אבהו בחלום שהאיש הזה יתפלל וירדו גשמים, וכן עשה, וירדו גשמים. שלח ר' אבהו והביאוהו, אמר לו: מה אומנותך, אמר לו: חמש עבירות אני עושה בכל יום: משכיר הזונות, מכין התיאטרון לצרכן, מכניס בגדיהן למרחץ, מטפח ומרקד לפניהן, ומקיש בכלי זמר לפניהן. אמר לו: ואיזה דבר טוב עשית? אמר לו: פעם אחת הייתי מכין את התיאטרון ובאה אשה אחת ועמדה מאחורי העמוד ובכתה. אמרתי לה מה לך, ואמרה לי: בעלי חבוש בבית האסורים ואני רוצה לעשות כדי לפדותו (כלומר, חשבה להשכיר את עצמה לבית הזונות כדי ליקח ממון לפדות את בעלה). מכרתי את מטתי ואת המצע שעליה ונתתי לה את דמיהן, ואמרתי לה: הא לך ופדי בעלך ואל תחטאי. אמר לו ר' אבהו: כדאי אתה להתפלל על הגשמים.

הרי אנו רואים שהאיש הזה היה צדיק, ובכל זאת כששאלו ר' אבהו מה אומנותך (לא על מעשיו, הטובים הם אם רעים), ענה לו מיד שהוא, לא אליכם, בעל עבירות. הרי שהוא לא הרגיש כלל שהדבר הטוב שעשה, עשהו לצדיק. נמצא שהמצוה שעשה היתה בהצנע לכת גם מעצמו ועל כן זכה על ידה בשמים.

ועיין ב'פני משה' שפירש שאמר ליה ר' אבהו: 'כדאי אתה להתפלל על הגשמים דמזה נראה שכל מעשיך לשם שמים, שלא יחטאו בנות ישראל בזנות'. ונראה לפי דבריו שזונות נכריות היו, והוא היה עוסק עמהן ומתקן את עניניהן בטוב כדי שלא יחפשו הגויים זונות אחרות מבנות ישראל. הרי שבאמת כל מעשיו מצוות היו, ואף על פי כן החזיק את עצמו כעבריין. זוהי הצנע-לכת למופת!

אוי למי שעבירותיו נחשבות בעיניו כמצוות כי רחוק מאד שיעשה מימיו מצוה אמיתית. אשרי למי שמצוותיו נחשבות בעיניו לעבירות, בהכירו כמה הן רחוקות עדיין מן השלמות; כי אז לעולם לא יתגאה בהן, וישארו בידי ליום הדין (מתוך מכתב מאליהו ח"ג עמ' 116).

ע"ע בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"ג סוס"י יב.

'מי מושל בי – צדיק, שאני גוזר גזרה ומבטלה' –

'... כי מצינו גם בישראל הקב"ה גוזר והצדיק מבטל, זה לכאורה כעין חציפות כלפי שמיא, בפרט אותן שהתיחו דברים כלפי מעלה (ברכות לא:), אלא דעל האמת לא שייך כלל חציפות בישראל,

שהש"י חושק ומתגעגע לזה שינצחוהו בניו, ועל זה סמכו אותן צדיקים שהטיחו דברים, דרך לגוון ומראית העין הוא הטחת דברים אבל באמת הרי הש"י חומד ומתאוה מתי יבוא צדיק הראוי לבטל גזירותיו לנצחו בכל אופן שיוכל...'

(מתוך רסיסי לילה מט. וע"ע צדקת הצדיק רנב; ספר הזכרונות (בסוף ספר דברי סופרים) עמ' 54)

דף יז

'צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה במילתא דפסיקא ליה'. פירשו הריטב"א והנמוקי-יוסף: להלכה קיימא לן עביד איניש דינא לנפשיה ואפילו כשאין הפסד, ואם כן מה שנקטו כאן 'צורבא מרבנן' להשמיענו חידוש, שאפילו ת"ח שצריך שיהיה נוח במשאו ובמתנו, עושה דין לעצמו בדבר הפסוק לו. ואולם הרא"ש כתב שקשה לפרש שאדם יעשה דין לעצמו אף שברור לו, כי אם אמנם לו עצמו הדין ברור אבל אינו ברור לאחרים ויש חילול השם בדבר. ועוד, אף שהדבר ברור הלא אין אדם דן דינו של קרובו וכל שכן של עצמו. ורבנו תם פירש שלענין נידוי מדובר, כגון הקורא לחברו עבד וכד' (ע"ש. וע"ע חילוקי דינים ושיטות בראשונים לב"ק כז; חו"מ ד; שו"ת מהרי"ק כה קסט; שו"ת רב פעלים ח"ג ה).

'שמתיה רב יהודה. לסוף איחלש רב יהודה, אתו רבנן לשילי ביה ואתא איהו נמי בהדייהו'. המהרי"ל (בשו"ת קצו) דן על מצות ביקור חולים בשונא; האם השונא מצווה לבקר את שנואו, או שמא עדיף שלא יבקר כי עלולים לחשדו ששמח לאידו. והוכיח שמצווה בדבר [אם לא שהוא מאותם שמצווה לשנאותם, שאין כלפיהם מצות גמילות חסדים וביקור חולים]. וזו לשונו שם: '... ועוד ראיה מפרק אלו מגלחין דגרסי' התם דרב יודא שמתיה להווא צורבא מרבנן דהוה סני שומעני' וקאמר התם כי חלש רבי יודא עיילו רבנן לשילי, פירוש לבקרו, על איהו נמי בהדייהו וכו', ושונאו הוה כדמוכח התם, ואי הוה נראה כשמח לאידו חלילה וחס דרבנן שבקוהו ליה למיעל בהדייהו משום כבודו דרב יודא. וגם כן ישראל אינם חשודים שישמחו לחלי חבריהם, אף על פי ששנאו, אין שמחין למיתתו, וכל חלי מסוכן הוא...!'

'אמר ליה: לא בדידך מחייכנא...'. מכאן הוכיחו הראשונים (ע' לעיל טו): שמותר לדבר עם המנודה [ואולם אם פירשו בית דין שלא ידברו עמו – הכל כפי מה שפירשו. ריטב"א ועוד].

'דעבד כר' אילעאי דתניא ר' אילעאי אומר, אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא'. הרי"ף כתב דליתא לדר' אילעאי אלא אף על פי שיצרו מתגבר עליו צריך לישב את דעתו, דקיימא לן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והרי בידו הדבר מסור.

ור' אילעאי ודאי לא אמר להתיר לו לעבור אלא כוונתו [כפירוש המובא בסמוך] שאם אין יכול לכפות יצרו, לכל הפחות ילך למקום אחר ולא יחלל שם שמים. ומכל מקום כתב הרי"ף דליתא לדברים אלו כי לעולם צריך האדם לחשוב שבידו הדבר נתון ואינו אנוס לעשותו (ע' תוס' עירובין מא: ד"ה מ; צדקת הצדיק מג; אג"מ יו"ד ח"ד טו עמ' קפב) הלכך אין מקום להדריכו כיצד יעשה כשלא יוכל להתגבר על יצרו.

ורש"י הביא בשם רב האי גאון, וכן כתב רבנו חננאל, שכוונת ר' אילעאי שעל ידי יגיעת הדרכים ולבישת שחורים וכו' יישבר יצרו הרע ולבסוף יימנע מעבירה.